

SREĆNI KAO IRCI: KAKO ISELJAVANJE MOŽE POMOĆI ZAPADNOM BALKANU

Alida Vračić

March 2019

SUMMARY

- Vlade zemalja Zapadnog Balkana ne koriste potencijal svoje vrlo brojne dijaspore - iseljenika ima šest miliona širom svijeta.
- Dijaspora zemalja Zapadnog Balkana izuzetno je povezana, posjeduje vještine i kapital potreban Zapadnom Balkanu da se razvija i prosperira u vremenu koje karakteriše žestoka ekonomska konkurencija.
- Irsko iskustvo predstavlja dobar primjer kada su u pitanju emigracije: današnja populacija "globalnih Iraca" čini dobro uvezanu dijasporu koja promovira irske interese u svijetu i koja je bitno doprinijela irskom privrednom čudu.
- Da bi mogli kopirati ovaj uspjeh Irske, zemlje Zapadnog Balkana hitno treba da se aktiviraju na prikupljanju podataka, uključujući tu i sprovođenje detaljnih anketa o radnoj snazi, kako bi bolje upoznali dijasporu i naučili kako najbolje da s njom održavaju veze.
- EU im u tome mora pomoći. Potrebno je uspostaviti programe za kružne migracije, tako da se obrazovani građani zemalja Zapadnog Balkana u zemljama članicama EU mogu vraćati u svoje matične zemlje sa vještinama i znanjima kako bi mogli dati još veći doprinos nego što su to mogli prije svog iseljavanja.

Uvod

Malo je dijelova Evrope u kojima je iseljavanje izraženije nego na Zapadnom Balkanu.^[1] Pa ipak, mada se građani već decenijama iseljavaju iz regiona - često bez namjere da se vrate - iseljavanje ostaje tema na koju vlade zemalja Zapadnog Balkana jedva da obraćaju pažnju. I kada se dotaknu ove teme, politički lideri se uglavnom zadovoljavaju pukim apelima da se iseljavanje zaustavi. Generalno posmatrajući preovladava pasivnost. U stvarnosti, nije dovoljno da se vlade zemalja Zapadnog Balkana samo počnu baviti ovim problemom, te utvrde jasne politike i mjere - potrebno je da iz temelja izmijene svoj odnos prema emigraciji uopšte. Iako je tačno da masovno iseljavanje ljudi stvara probleme, takođe je istina da emigracija krije i potencijalna rješenja za mnoge od tih problema.

U posljednjih nekoliko decenija stanovništvo Zapadnog Balkana je sve malobrojnije i starije. Međutim, iako je mnogo ljudi otišlo, još uvijek o njima ima vrlo malo podataka. U regionu još ni izdaleka ne postoji svijest o tome koliko bi dijaspora mogla koristiti u budućnosti - a kada bi i postojala, prvi problem bio bi nepostojanje pouzdanih podataka na kojima bi se zasnivale nove emigracione politike. Nedovoljno je analiza rađeno o pozitivnim efektima iseljavanja iz ovog regiona, ali i o ulozi koju državljani koji žive u inostranstvu mogu imati u domovini. Da se ovakvo stanje stvari izmijeni, treba da se desi velika promjena u odnosima između "matične zemlje" i iseljenika. To zahtijeva ne samo promjenu diskusije koja je trenutno vrlo emotivna, puna straha i tugovanja kad je u pitanju iseljavanje već i konkretne akcije na uspostavljanju veza sa globalnom dijasporom koja potiče sa Zapadnog Balkana. Ako lideri Zapadnog Balkana prepoznaju kako iskoristiti ovu mogućnost, region bi u budućnosti mogao uspjeti da se uključi u globalne tokove.

S druge strane, milioni ljudi širom svijeta koji potiču sa Zapadnog Balkana mogli bi itekako pomoći u razvoju regiona. U mnogim slučajevima oni posjeduju jedinstvena znanja i vještine, a ipak njihove mreže kontakata, poznanstva, ekonomska moć i uticaj ostaju u najvećoj mjeri neiskorišteni. Trenutno se vlade zemalja regiona najviše interesuju za novčane doznake, tj. novac koji pristiže od dijaspore, mada bi

organizovani pristup zajednicama građana porijeklom sa Zapadnog Balkana mogao da ih podstakne i na mnogo više of toga, da ulažu i svoje vrijeme, talente i energiju u region. U doba kada digitalna tehnologija više nego ikad olakšava komunikaciju, zemlje Zapadnog Balkana čak imaju i prednost u odnosu na zemlje koje su radile na ovome ranije.

Treba imati na umu da su i druge zemlje su bile u sličnoj situaciji - i iz nje su izvlačile znatnu korist. Lideri Zapadnog Balkana treba da, prije svega, obrate pažnju na primjer Irske od devedesetih godina na ovamo. Ovaj izvještaj upravo analizira iskustvo Irske sa iseljeništvom i poredi ga sa trendovima u iseljavanju sa Zapadnog Balkana. U izvještaju se ukazuje na prednosti koje bi regionu mogla donijeti usklađena akcija svih regionalnih vlada. Izvještaj takođe potcrtava i posljedice s kojima će se Zapadni Balkan vjerovatno suočiti ako svoj sadašnji pasivni pristup ne promijeni u svjetlu nove realnosti masovne emigracije. Iako svaka zemlja na Zapadnom Balkanu ima vlastita iskustva i izazove, generalno gledano sve se suočavaju sa potpuno istim problemima iseljavanja, nedovoljnih investicija i neadekvatnog pristupa razvoju odnosa sa dijasporom.

Da bi zemlje Zapadnog Balkana ostvarile svoje dugoročne društveno-ekonomske ciljeve, ključno je da utiču na promjenu percepcije emigracije. Nije pretjerano reći da čitava budućnost Zapadnog Balkana zavisi upravo od odnosa zemalja ovog regiona prema iseljavanju. Kako stvari trenutno stoje, postoji rizik da čitav region ostane samo nijemi posmatrač daljeg odliva stanovništva, a da zemlje regiona ili njihovi građani od toga imaju samo ograničenu korist. Nasuprot tome, postoje prilike koje nudi upravo emigracija i koje vode naprednijoj, stabilnijoj i otvorenijoj budućnosti.

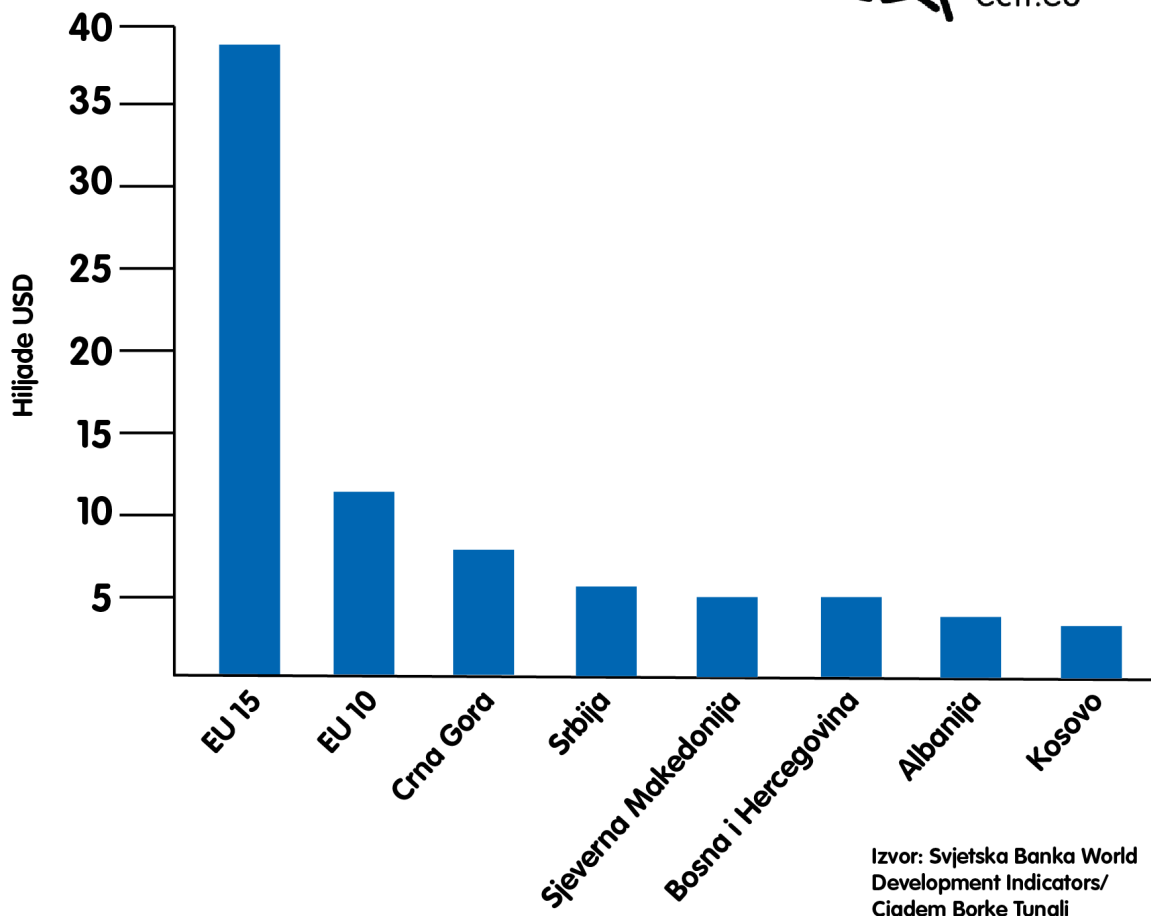
Malobrojniji i stariji: Zapadni Balkan danas

Današnji trend na Zapadnom Balkanu je da ljudi odlučuju svoj glas iskazati odlaskom iz zemalja u kojima su rođeni zbog nezaposlenosti, odsustva reformi i rastućeg autoritarizma.[2]

U posljednjih 30 godina, šest zemalja Zapadnog Balkana **ostale** su bez oko jedne desetine stanovništva. U izvjesnoj mjeri ovo je posljedica ratova koji su se vodili devedesetih godina prošlog vijeka: **broj poginulih samo u Bosni i Hercegovini veći je od 100.000**. Do sredine ovog vijeka, Albanija, Crna Gora i Makedonija će vjerovatno izgubiti veliki dio - **skoro jednu desetinu** - ukupnog stanovništva. Za male zemlje, u kojima je trend useljavanja gotovo beznačajan, ovo može biti veliki problem. Pored toga, iseljavanje je u regionu ostavilo nepovoljnu starosnu strukturu. Stanovništvo u svim zemljama regiona stari, pri čemu više od 15 procenata stanovništva ima 65 godina ili više; a **do sredine ovog vijeka ova brojka će dostići 26 procenata**. Do tada će oko jedna četvrtina stanovnika na Zapadnom Balkanu imati 64 ili više godina.[3] Motivacija za iseljavanje je velika: nedavna Gallupova anketa je pokazala da gotovo polovina stanovnika Srbije starosti od 15-29 godina **kažu da žele da napuste zemlju**, mnogi od njih za stalno. Ukupni odliv stanovništva na Kosovu **doseže 42 procenata**, među kojima su mladi i obrazovani ljudi.

S obzirom na ekonomsku situaciju na Zapadnom Balkanu, ne iznenađuje da se ljudi iseljavaju. Trenutno očekivani prosječni rast BDP na Zapadnom Balkanu od oko 3 procenta nije dovoljan da se ubrza proces približavanja drugim evropskim zemljama. Prognozira se da će BDP porasti na 3,2 procenata u 2018. godini i da će **narasti na 3,5 procenata 2019. godine**, ali ako se rast nastavi po ovim stopama, trebaće šest decenija da se prosječni dohodak po stanovniku na Zapadnom Balkanu približi prosjeku EU. Samo po sebi, ovo neće biti dovoljno, bilo u smislu podrške širim evropskim ambicijama Zapadnog Balkana ili očekivanjima stanovništva u pogledu životnog standarda.

Dohodak po stanovniku, EU i Zapadni Balkan 2015

Pojedine vlade na Zapadnom Balkanu trenutno pristupaju odnosima sa dijasporom na različite načine, iako nijedna nije istinski razvila model kojim se ostvaruju pune mogućnosti ovog procesa. U Albaniji, na primjer, imamo potpuno uspostavljen odjel i ministra za dijasporu, koji djeluje kao nadležni organ vlade za komunikacije i pitanja koja se tiču albanske dijaspore. S druge strane, Ministarstvo vjera i dijaspore srbijanske vlade zaduženo za veze sa dijasporom, ali ono je 2012. integrisano sa Ministarstvom kulture i informisanja. Ključni problem je što ovakva ministarstva imaju ograničen politički uticaj, nedovoljne resurse i malu prepoznatljivost u javnosti.

Međutim, samo po sebi je jasno da građani Zapadnog Balkana koji rade u inostranstvu, tamo se obrazuju i zahvaljujući tome stvaraju za sebe bolji život postaju odlični resursi znanja i vještina za domovinu iz koje su došli. Zamislimo jednu drugačiju situaciju u kojoj imamo male, nerazvijene države koje su u problemima, ali čiji se građani nikada nisu iseljavali i koje nisu u prilici stvoriti i iskoristiti potencijalne mreže kontakata, znanje, vještine i kapital dijaspore. Stoga vlade zemalja Zapadnog Balkana treba da usvoje politike kojima će se značajno unaprijediti uvezivanje iseljenika sa zemljama iz kojih su došli, pa čak i da ih podstiču na povratak, sa vještinama, imovinom i finansijskim mogućnostima koje su stekli. Aktiviranje ulaganja pripadnika dijaspore, čime bi se podržao preduzetnički ekosistem u matičnoj zemlji, ojačalo bi personalne kontakte i direktno podstaklo privredni rast.

Činjenica je da zemlje Zapadnog Balkana ne bi bile prve koje će krenuti ovim putem. Inspiraciju mogu naći ako se ugledaju na jednu drugu evropsku zemlju – Irsku, zemlju koja je uspjela da transformiše strahove i tugu zbog iseljavanja u spremnost da se iskoristi riznica sjajnih mogućnosti koje iseljeničtvo može ponuditi svojoj zemlji porijekla.

Iraska i emigracija: Pretvaranje vode u vino

"Iraska dijaspora 'nam može pomoći da ponovo, drugačije i bolje shvatimo Irsku' i da obnovimo naš kredibilitet, posebno u ekonomskom smislu'."

Sredinom devedesetih godina, Mary Robinson, tadašnja predsjednica Irske, u govoru pred irskim parlamentom otvorila je osjetljivu temu brojne i široko rasprostranjene dijaspore te zemlje. Iznijela je argumente da bi iseljenička zajednica u stvari mogla biti od velike koristi za Irsku. Robinson se prisjeća: „U tom trenutku [ta poruka] nije izazvala nikakve reakcije... Otišla sam potpuno deprimirana, ali onda su počele pristizati poruke sa svih strana svijeta...“ Iseljenici su je najbolje zapamtili po tom govoru.

Sa novim viđenjem irske dijaspore kao grupe energetičnih, aktivnih i motivisanih

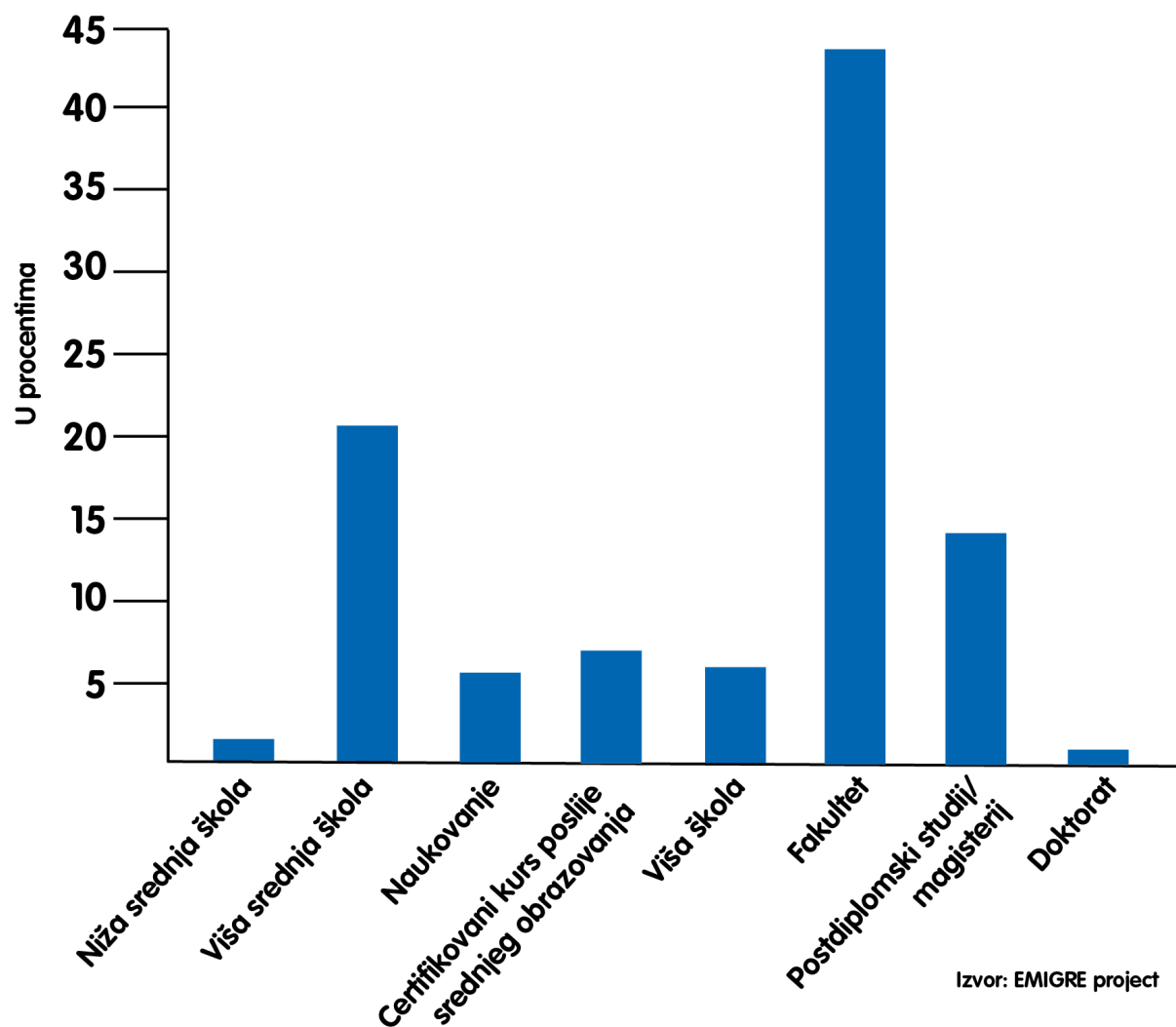
pojedinaca otvorilo se novo poglavlje u historiji Irske. Danas je Irska zemlja Google-a i Microsoft-a, a hiljade njenih građana u svom radu koriste najmodernije tehnologije. Ova zemlja danas privlači talente iz cijelog svijeta. Prema podacima Svjetske banke, ekonomski rast Irske je među najbržim u EU posljednjih godina i to zahvaljujući cijelom nizu dobro osmišljenih politika.

Kao što je to slučaj na Zapadnom Balkanu danas, u Irskoj je iseljavanje dugo bilo teška [i izuzetno osjetljiva tema u javnosti](#). Takođe, kao i na Zapadnom Balkanu, izražen je bio trend odlaska visokoobrazovanih irskih građana. Samo 1988. godine Irsku je napustilo 70.600 građana, od kojih je većina imala univerzitetske diplome.^[4] Ako se u Irskoj i raspravljalo o iseljavanju, ta tema se razmatrala samo kao neizbježna nužnost, a ne kao prilika koju treba iskoristiti. Međutim, tokom devedesetih godina, javni istupi, kao što je bio govor predsjednice Robinson, i koordinisano djelovanje vlade počeli su da mijenjaju stanje stvari.

EUROPEAN
COUNCIL
ON FOREIGN
RELATIONS
ecfr.eu

Nivo obrazovanja Irskih iseljenika 2008-2013

Irška vlada je sprovela niz aktivnosti da bi bolje razumjela irsku dijasporu u svijetu i mreže kontakata koje je ona omogućila. Organizacije civilnog društva podržale su ovu orijentaciju i djelovale unutar sveobuhvatnog okvira koji je utvrdila vlada. Cilj ovih inicijativa bio je da se prepoznaju mogući različiti vidovi koristi koju dijaspora može da donese Irskoj. Vlada je naručila novo [istraživanje](#), zasnovala svoje djelovanje na pouzdanim podacima i primijenila nove tehnologije za jačanje veza sa dijasporom.

Jednu takvu aktivnost pokrenuo je 1996. godine *Forbairt* (kasnije agencija "Enterprise Ireland"), koja je radila na podsticanju "irskih zajednica u inostranstvu" da otvaraju firme u domovini. U izvještaju koji je 1999. godine napisao ekspert Brian Harvey - tzv. „[Harvey Report](#)“ - preispitane su politike vlade i oblici podrške iseljenicima i zaključeno je da vlada treba da ponudi šire garancije, posebno kad su u pitanju finansiranje i infrastruktura. U tom izvještaju bilo je predviđeno da će ove aktivnosti pratiti jedna novoosnovana radna grupa, kojom će koordinirati Ministarstvo vanjskih poslova i trgovine i u čijem sastavu će biti ministarstva, državne agencije i nevladine organizacije.

U svom [izvještaju](#) iz 2002. godine, ova radna grupa je predložila da se osnuje jedan novi odjel koji bi pomagao Irce u inostranstvu i osigurao prikupljanje značajnih sredstava. U skladu s ovim preporukama, Ministarstvo vanjskih poslova uspostavilo je Odjel za podršku iseljenicima, koji je obuhvatio nove inicijative, uključujući: Global Irish Civic Forum (Globalni irski građanski forum), the Alumni Challenge Fund (Fond za studente), the Local Diaspora Engagement Fund (Lokalni fond za uključenje dijaspore), a Global Irish hub (Globalnu centralu za Irce), and a Global Irish Media Fund (Globalni fond za irske medije) (sa ciljem da se podrži medijsko izvještavanje o irskoj dijaspori). Od 2004. godine, irška vlada je u svrhu podrške irskim iseljeničkim zajednicama u svijetu usmjerila sredstva u 34 zemlje.^[5]

Rast broja stanovnika u Irskoj 2017-2018

	2017	2018
Useljavanje	84,600	90,300
Iseljavanje	64,800	56,300
Neto migracije	19,800	34,000
~od čega državljana Irske	-3,400	100
Prirodni prirast	33,100	30,500
Promjena broja stanovnika	52,900	64,500
Ukupan broj stanovnika	4,792,500	4,857,000

Izvor: Central Statistics Office

Do kraja prve decenije 21. vijeka, čak se činilo da bi [masovno iseljavanje Iraca moglo postati stvar](#) prošlosti. Ali ovaj trend se nije održao: 2008. godine, u toku svjetske ekonomske krize, [zemlju je napustilo 240.000 stanovnika](#). Irskoj su trebale godine da se oporavi, ojača svoju ekonomiju i ponovo privuče mlade i talentovane ljude. Vlada je intenzivirala kontakte sa iseljenicima, što je okončalo decenije fizičke izolacije za mnoge koji žive u inostranstvu, i doživjelo svoj vrhunac u vidu "Okupljanja" ("Gathering") 2013. godine. Irci koji su živjeli od Velike Britanije do Njemačke i Australije odlučili su posjetiti Irsku. Tokom narednih godina, nesmanjena odlučnost irske vlade dala je nekoliko vrlo značajnih rezultata, među kojima su i novi univerzitetski projekti za istraživanje moderne irske emigracije.[6] Razni nivoi irskih vlasti angažovali su se u izgradnji odnosa sa dijasporom. Na primjer, u Vijeću Okruga Donegal razvili su aplikaciju za globalno lociranje dijaspore prema vještinama,[7] korištenjem tehnologije GIS zasnovane na interaktivnoj karti,[8] što je nov i inovativan način da se ljudi sa talentima uvežu sa mogućnostima u Irskoj.

Vlada je 2015. godine objavila izvještaj "Global Irish: Ireland's Diaspora Policy" (Irci u svijetu: Politika Irske prema dijaspori) i osnovala Međuministarski odbor za Irce u inostranstvu, kome predsjedava ministar za iseljništvo. Svako ministarstvo je djelovalo autonomno i slijedilo vlastitu strategiju. Ovo je bio bitan korak, jer je bilo neophodno da svi segmenti vlade prihvate ove planove da bi se u njihovoj realizaciji uspelo. Godinu dana poslije, irska vlada 2016. godine naručila je [nezavisni ekonomski izvještaj](#) da istraži najznačajnija pitanja zbog kojih se Irci ne vraćaju u domovinu, čime je zacrtan jasan put ka otklanjanju takvih barijera. Jedna organizacija civilnog društva je pomogla u izradi izvještaja kroz svoje neposredno poznavanje problematike i identifikaciju barijera kao što je nepriznavanje stranih diploma i kvalifikacija.[9] Paralelno s tim, [izrađena su i dva kataloga](#) za lakše pronalaženje pripadnika irske dijaspore širom svijeta.

Gdje je Chuck Feeney Zapadnog Balkana?

Tačno je da kvalitetniji podaci i jače mreže kontakata mogu pomoći zemljama u uvezivanju sa svojim globalnim dijasporama. Međutim, opredjeljenje vlade za jačanje

odnosa sa dijasporom može stvoriti uslove da pojedinci počnu da ulažu i osnuju fondove koje mogu postati ključ promjena. I ovdje je poučan primjer Irske: Chuck Feeney, američki filantrop irskog porijekla, 1988. godine je Vladi u Dublinu dao izuzetnu ponudu. [Predložio je da će dati donaciju od 75 miliona britanskih funti - ako oni osiguraju sredstva u istom iznosu](#) kao svoje učešće. Bila je to ponuda koju Vlada nije mogla jednostavno ignorisati. Za manje od sedmicu dana, tadašnji premijer Bertie Ahern je najavio Program istraživanja u tercijarnim institucijama (Programme for Research in Third Level Institutions - PRTL) vrijedan 150 miliona funti. Od tada je PRTL ostvario direktan komercijalni povrat na uložena sredstva u iznosu od 1,8 milijardi eura, čime je postao najuspješniji [projekat](#) koji je Feeneyeva grupacija "Atlantic Philanthropies" realizovala bilo gdje u svijetu. Ista ova inicijativa bila je i temelj za kasniji uspjeh Agencije za industrijski razvoj Irske (IDA Ireland), koja privlači potencijalne strane investitore u Irsku. Feeneyeva organizacija "Atlantic Philanthropies" osigurala je inicijalna sredstva za nove biblioteke, naučne objekte i studentska naselja. Uz privredu koja se transformisala, Irska je od zemlje iseljeništa postala zemlja koja privlači ljude; istraživanja i informatička znanja i tehnologija bili su ključ uspjeha.

Danas je Irska zemlja sa blizu 5 miliona stanovnika, a procjenjuje se da iseljenika i potomaka širom svijeta ima preko 70 miliona. Zaista, kao i za druge matične zemlje koje imaju brojnu dijasporu, koliko god ih je iseljavanje pogodilo, da iseljavanje nije bilo masovno, ova globalna irska zajednica nikad ne bi postojala. I kao što je u jednom komentaru rečeno - da je u prošlosti u Irskoj uvedeno ograničenje iseljavanja, "Irska bi danas bila zemlja sa 14 miliona stanovnika, ali bila bi daleko siromašnija i ružnija."^[10] Svakako, Irska ima svojih problema, među kojima su vrlo izražen nedostatak stambenog prostora i neophodnost značajnih poboljšanja u oblasti zdravstva i obrazovanja. Međutim, Irska, čija je trećina stanovništva, [po podacima agencije IDA Ireland](#), mlađa od 25 godina, opisana je od strane Evropske komisije 2010. kao zemlja koja ima "diplomce sa najboljim šansama za zapošljavanje na svijetu". Godine saradnje i ulaganja u obrazovanje pomogle su u formiranju visokoobrazovane radne snage i

globalno konkurentnih sektora nauke i tehnologije u ovoj zemlji.

Irska je danas primjer jednog od najboljih odnosa između matične zemlje i dijaspori na svijetu. Razvijene mreže kontakata dovode radna mjesta, ulaganja i ljude u zemlju; a time i podstiču kružne migracije (stalna uključenost migranata i u matičnim i u zemljama iseljeničtva). Takođe je nesumnjivo da je globalna irska zajednica koja je nastala kroz ove aktivnosti ključna za promociju zemlje i izuzetno doprinosi reputaciji Irske. Danas je irska kultura popularna širom svijeta, a zemlja uživa međunarodnu popularnost. Traumatična istorija i prošlost nije omela Irsku da ostvari ovaj preokret. Vjerovatno zemlje Zapadnog Balkana imaju dosta da nauče, ali ove lekcije će vrijediti truda.

Šta Zapadni Balkan može da nauči od Irske?

Zemlje Zapadnog Balkana treba da iz iskustva Irske izvuku slijedeće pouke: prvo, treba otvoriti debatu o iseljavanju; drugo, početi sa stvaranjem mreža kontakata i uvezivanja ljudi i, konačno, podržavati ulaganja, znanja i radna mjesta koja takve dobro razvijene veze mogu dovesti.

Trenutno je pristup vlada zemalja Zapadnog Balkana dijaspori, bez razlike, šokantno jednodimenzionalan. Ako postoji neki fokus, taj fokus je na novčanim doznakama. Iako one doprinose finansijskoj stabilnosti regiona, doznake su samo jedna veza sa dijasporom. Vlade i dalje zanemaruju potencijal kružnih migracija i direktnih ulaganja dijaspori (diaspora direct investment - DDI). Taj potencijal prevazilazi čisto finansijske rezultate i uključuje nešto mnogo vrijednije, jačanje kulturnih i emotivnih veza između pripadnika dijaspori i matičnih zemalja.

Kvalitetni podaci

Potrebno je da vlade Zapadnog Balkana hitno pristupe rješavanju problema relativnog nedostatka pouzdanih podataka o svojim građanima - i o onima koji potiču sa Zapadnog Balkana iako možda nisu građani. Da bi se uopšte pravilno razumio potencijal dijaspori, moraju se unaprijediti sistemi prikupljanja podataka, polazeći od

onog što sadrže popisi stanovništva. Ključno je ustanoviti šta od podataka već postoji, ali i šta su nepoznanice. To će vjerovatno zahtijevati uvođenje novih procesa prikupljanja administrativnih podataka (kao što su prikupljanje podataka o zanimanjima i vještinama) i periodične ankete s domaćinstvima, što može koštati vrlo malo ako se kombinuje sa popisom stanovništva. Za ilustraciju trenutnog stanja, u jednom saopštenju za medije koje je objavljeno u Bosni i Hercegovini u decembru 2018. se kaže da je na statistički upitnik namijenjen za prikupljanje podataka o bosanskim građanima koji žive u inostranstvu odgovore dalo tek 5-6 procenata ispitanika. U ovom [izvještaju](#) se ističe da taj procenat primljenih odgovora nije dovoljan da se prikupe pouzdani statistički podaci o broju lica koja žive u inostranstvu.

Pored toga, imajući u vidu razmjere iseljavanja iz regiona, važno je da vlade sprovedu sveobuhvatnije ankete o radnoj snazi sa radnosposobnim ljudima i na Zapadnom Balkanu i u inostranstvu. Ovo se može neposredno unositi u vladine procese ekonomskog i razvojnog planiranja, zajedno sa podacima o iseljavanju. Vlade treba i da pažljivo razmotre mogućnost otvaranja državnih predstavništava u zemljama s najbrojnijom iseljeničkom populacijom i sprovođenje popisa građana Zapadnog Balkana koji žive u inostranstvu (koji bi obuhvatio i njihove vještine i kvalifikacije). Ovo bi se moglo kombinovati sa jednom informativnom kampanjom čiji bi sastavni dio bile redovne posjete vladinih predstavnika zajednicama dijaspore. Da bi sve to imalo smisla, razvojna strategija treba da sadrži projekcije podataka o iseljavanju i useljavanju, a u tu svrhu biće neophodna stručnost demografa i geografa.

Bitno je napomenuti da Evropska Unija može odigrati značajnu ulogu kad je u pitanju nedostatak pouzdanih podataka u regionu. Kroz svoje agencije, kao što je EUROSTAT, EU treba da ponudi tehničke smjernice za prikupljanje i obradu velike količine podataka. Ova pomoć može se iskoristiti za administrativni popis, kvartalne ankete, visokokvalitetna predviđanja stručnjaka i uvođenje metodologija koje mogu integrisati pitanja iseljništva u buduće strategije. Vrlo je vjerovatno da region u ovoj oblasti statistika neće moći da postigne značajan napredak bez eksterne stručne pomoći; EU je najbliži i najlogičniji ključni partner koji može pomoći u ovim naporima.

Mreže kontakata

Pojedinci sasvim prirodno uspostavljaju mreže kontakata među sobom bez upliva ili intervencije vlade. Veze i odnosi između pripadnika dijaspore, kao i između dijaspore i matičnih zemalja uvijek je intenzivna i konstantna. Ono što vladama zemalja Zapadnog Balkana trenutno nedostaje je adekvatno znanje o vrstama interakcija koje već postoje između građana koji žive u inostranstvu i onih kod kuće. Bolje razumijevanje tih veza omogućilo bi vladama da iskoriste znanja koja one imaju.

Na Zapadnom Balkanu već postoji niz inicijativa za angažman dijaspore sličnih onima u Irskoj, ali su efekti nedovoljni. Većina zemalja Zapadnog Balkana ima politike i strategije za veze sa dijasporom, kao što su, npr. Strategija razvoja i Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini. S druge strane, Crna Gora je uvela neformalne skupove pod nazivom "Nađimo se u vašem gradu" kao kanal za umrežavanje. Postoje mehanizmi i sredstva namijenjeni za podsticanje povratka visokostručnih i talentovanih pojedinaca u region, kao i desetina akcionih planova i strategija za mlade o saradnji sa dijasporom. Ali potrebni su odlučniji koraci da se stvore čvršće veze između matičnih zemalja i građana Zapadnog Balkana u inostranstvu.^[11] Postoje i različite druge inicijative, ali dosadašnji rezultati su bili ograničeni. Primjeri su ENIC/NARIC centar u Srbiji i program Restart u Bosni i Hercegovini, poslovna ambasada za dijasporu i strane investitore.

Vlade zemalja Zapadnog Balkana treba da identifikuju primjere najbolje prakse, polazeći posebno od iskustva Irske. Nadležnim strukturama treba dati više ovlasti i sredstava da bi se ostvarili rezultati. U matičnoj zemlji, vlada treba da uspostavi tješnju koordinaciju u okviru administrativnih struktura da se osigura da za iseljništvo nije odgovorno samo jedno ministarstvo. U konačnici, Kopenhagenski kriterij za članstvo u EU takođe predviđa postojanje regionalne saradnje između zemalja Zapadnog Balkana. Takva saradnja u oblasti iseljništva imala bi za cilj da sve zemlje zajednički kreiraju jasnu sliku o prirodi i razmjerama iseljavanja.

Budući da se u moderno doba veze održavaju digitalnim putem, vlade moraju

prilagoditi svoj pristup da u najvećoj mjeri iskoriste mogućnosti ovih tehnologija. Pojedinci koji u današnje vrijeme napuštaju region vješti su u korištenju digitalnih tehnologija u vrijeme kada pristup informacijama i novostima nikad nije bilo lakši. Novi vidovi tehnologije i komunikacija olakšavaju iseljavanje tako što proces dobijanja vize i traženja zaposlenja čine lakšim nego ikad, i što omogućavaju rad na daljinu preko modernih medija. [Istraživanja](#) pokazuju da online forumi i društvene mreže privlače stotine hiljada ljudi da raspravljaju o svakodnevnim dešavanjima u zemljama porijekla. Građani Zapadnog Balkana koji žive u inostranstvu možda jesu frustrirani i ljuti na svoje političke lidere, ali njihove veze sa domovinom su i dalje jake. Za milione onih koji su otišli iz regiona, WhatsApp, Skype i Twitter su danas najpopularnije komunikacione platforme.

Kreiranje djelotvornijih programa za jačanje veza između matične zemlje i iseljeničtva biće značajan pozitivan pomak. Ako vlade usvoje kao svoj krajnji cilj da ideje, vještine i finansijski resursi dijaspore mogu pomoći Zapadnom Balkanu, onda moraju preduzeti potrebne korake da obrazovne i ekonomske mogućnosti učine dovoljno atraktivnim za iseljenike da ih podstaknu na povratak.

Turbo dijaspora

Trenutne politike vlada zemalja Zapadnog Balkana, mala i neuvezana nacionalna tržišta u regionu i preovlađujuća percepcija korupcije i neadekvatnih poslovnih rezultata čine kombinaciju koja ne daje optimistične izglede za veći ekonomski rast u regionu. Transformacija mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje i investicije u domovini biće, prema tome, ključna u preusmjeravanju emigracije iz odliva u priliv.

Postoji pozitivna povratna sprega između poboljšanja kvaliteta podataka o migracionim tokovima, mrežama kontakata, obrazovanju i otvaranju radnih mjesta; svaki od ovih aspekata povećava kvalitet ostalih. Ovo se odražava u prilično ograničenim direktnim stranim ulaganjima u regionu. Prema jednom izvještaju Svjetske banke, kumulativni iznos direktnih stranih ulaganja u zemlje Zapadnog Balkana (dostigao je 2.600 eura u 2015.) je više nego upola manji nego u istočnim državama članicama EU i tek jedna-sedmina prosjeka EU.[12]

Uprkos tome, mogućnosti za direktna ulaganja dijaspore su i dalje nedovoljno istražene. Sadašnji nivoi investiranja zemalja Zapadnog Balkana nisu na takvom nivou da bi u skorije vrijeme mogli dovesti do transformacije.. Ovo se posebno odnosi na obrazovanje, nauku i istraživanje i razvoj. U prosjeku, tek **manje od 0,4 procenata BDP** troši se na istraživanje i razvoj. Bez značajnijeg nivoa investicija talentovani ljudi će nastaviti da odlaze. Finansiranje i drugi oblici pomoći iz inostranstva su važni da se ova situacija promijeni, posebno zbog žestoke globalne konkurencije i njihovog nedostatka kapaciteta i resursa. **Stiče se utisak da samo mali broj ima pristup finansiranju EU za istraživanja.**

Da bi bi počele rješavati ove probleme, vlade Zapadnog Balkana moraju se posvetiti stvaranju okruženja u kom se podržava nauka, obrazovanje, inovacije i sektor informatičkih tehnologija. **Mnogi od onih koji su se iselili iz regiona početkom devedesetih sada su stekli nova znanja i vještine, i imaju kapital koji bi mogli usmjeriti u nove projekte i ideje.** U interesu je vlada u regionu ne samo da ljude zadrže kod kuće tako što će ponuditi adekvatne programe, već i da privuku druge iz inostranstva. Kompanije će ulaziti na lokalna tržišta ako budu smatrale da postoje odgovarajući uslovi, a to zavisi od profila stanovništva, a posebno od vještina, talenata i starosne strukture. Zapadni Balkan raspolaže sa dosta radne snage, ali je još uvijek dosta daleko od toga da bude područje bogato talentima. Iscjepkana i relativno mala tržišta rada koja ulažu malo u istraživanja moraju nastojati da povećaju kvalitet, a ne količinu, vještina kojima raspolažu. Ali ako ne bude novih ulaganja i ako se ne usvoje moderne tehnologije, industrija nikad neće uspjeti da naraste do svog punog potencijala.

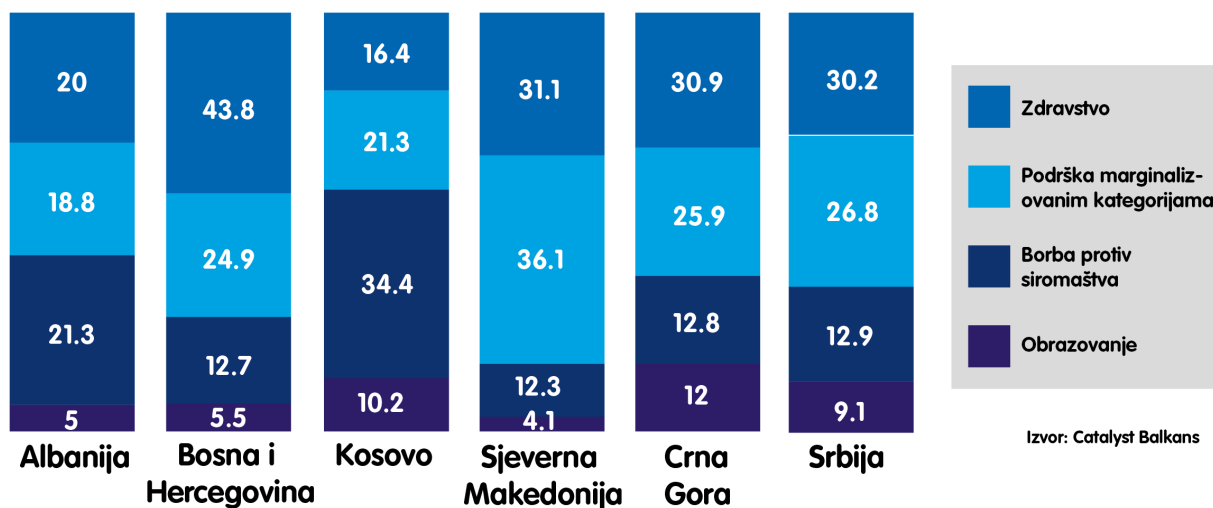
Na primjer, sektor informacionih tehnologija na Zapadnom Balkanu raste brzo, ali kompanije sputavaju neadekvatne strukture za kružne migracije; u stvari, ovo sputava kompanije u mnogim granama privrede. Uzmimo Nordeus, kompaniju sa sjedištem u Beogradu, jedno od najuspješnijih svjetskih start-up preduzeća, sa filijalama u Dablinu, Londonu, San Francisku, Skopju i Beogradu. Ima 170 zaposlenih, a njihovih proizvodi skinuti su sa Interneta više od 100 miliona puta. Mjere da se olakšaju kružne migracije za građane Zapadnog Balkana pomogle bi ovakvim kompanijama, koje trenutno moraju da popunjavaju praznine koje su nastale neaktivnošću vlada i [da same privlače kadrove u Srbiju](#). Napredak u ovom segmentu će omogućiti regionu da privlači čak i radnike koji nisu sa Zapadnog Balkana, a koji će dolaziti zbog novog oživljavanja privrede. Zbog ovoga će biti potrebno da vlade pažljivo vode paralelne procese privlačenje vlastitih građana "nazad" dok istovremeno podstiču druge vidove useljavanja.

Kao jedan vid podrške u ovoj oblasti, zemlje Zapadnog Balkana treba da otvoreno podstiču direktna ulaganja dijaspore. Za razliku od standardnih direktnih stranih ulaganja ili kratkoročne potrošnje koju omogućavaju novčane doznake, direktna ulaganja iz dijaspore mogu imati komponentu uspostave dugoročnijih ciljeva. . Do ovoga dolazi jer su investitori iz dijaspore voljni da prenose vještine, tehnologiju i intelektualno vlasništvo svojim nekadašnjim domovinama. Uzimajući u obzir ukorijenjenost korupcije i druge probleme koji su prisutni u svim zemljama regiona, povratak iseljenika koji očekuju i traže više standarde može da pomogne da dođe i drugih promjena, kad vlade uvide da se stvari moraju raditi drugačije da bi uspjeli da zainteresuju iseljenike za povratak.

U regionu već postoje brojne mreže kontakata koje su postepeno nastajale kao posljedica iseljavanja i koje savršeno funkcionišu van kontrole vlada. Ove mreže podržavaju razvoj zasnovan na znanju i potpomažu veze sa dijasporom. Neki primjer su [Bosanskohercegovačko-američka akademija umjetnosti i nauke](#), [Iseljenička mreža Zapadnog Balkana](#) i neprofitna grupacija "Naša perspektiva" (pokrenuta 2016. godine). A, kako se vidi iz primjera Feeney-a i Ahernove vlade u Irskoj, dobrotvorne aktivnosti mogu biti pokretač razvoja. Na primjer, na Zapadnom Balkanu, iako je dobrotvorni rad još u povojima, već se dešava i moguće je da ostvari [sredstva od oko 35 miliona eura za šest zemalja regona](#)

. Jedan takav primjer je Fondacija "Catalyst Balkans". Ona nastoji da razvija dobrotvorne djelatnosti na Zapadnom Balkanu. Istraživanje fondacije Catalyst pokazuje da je, u 2016. godini, Kosovo primilo 1,2 procenta svih donacija namijenjenih za obrazovanje, u poređenju sa 34,4 procenta za smanjenje siromaštva. Nema podataka za druge vidove investicija, kao što su ulaganja u nauku i umjetnost. Najnovije inicijative, kao što su [one koje je pokrenuo srbijanski teniser Novak Đoković](#), drže se obrasca dobrotvornih ulaganja koja će se isplatiti dugoročno (u njegovim slučaju, radi se o istraživanjima vezanim za period djetinjstva). Ali u većini slučajeva, trenutno se pomoć fokusira na kratkoročne mjere. Ovo može kratkoročno značajnije smanjiti efekte siromaštva, ali na štetu dugoročnih ulaganja kojima se postižu značajni i trajni efekti.

Namjene dobrotvornih darivanja na Zapadnom Balkanu (četiri najznačajnije, u %)

Vlade zemalja Zapadnog Balkana imaju priliku da uspostave pozitivan začarani krug za svoje privrede. Dok šire svoj uticaj na mreže kontakata i jačaju svoje opredjeljenje da ojačaju veze sa zajednicama u dijaspori, vlade će jačati svoj kapacitet za privlačenje visokokvalifikovanih radnika, koji će, sa svoje strane doprinijeti društvenom, obrazovnom i privrednom razvoju. U datom trenutku, loša ekonomska situacija i nezaposlenost odvraća ljude od povratka.^[13] Vlade trenutno rade premalo na unapređenju sveukupnog okruženja za otvaranje radnih mjesta, razvoj vještina i

investiranje.

Međutim, sve ove aktivnosti ne treba sprovoditi i primjenjivati samo zbog novca. Kroz povećanje nivoa vještina i znanja, [virtuelno naučno obrazovanje u EU može pomoći u iznalaženju prečica do informacija i osigurati da intelektualno vlasništvo ostane u domovini](#): univerziteti širom EU stavljaju na Internet web predavanja koje naučna zajednica, studenti i istraživači na Zapadnom Balkanu mogu koristiti. Kad bi EU omogućila zemljama u regionu pristup svojim kohezionim i strukturnim fondovima i usmjerila ih na sektore kao što je obrazovanje, ovo bi iz temelja promijenilo perspektive Zapadnog Balkana.

EU i kružne migracije

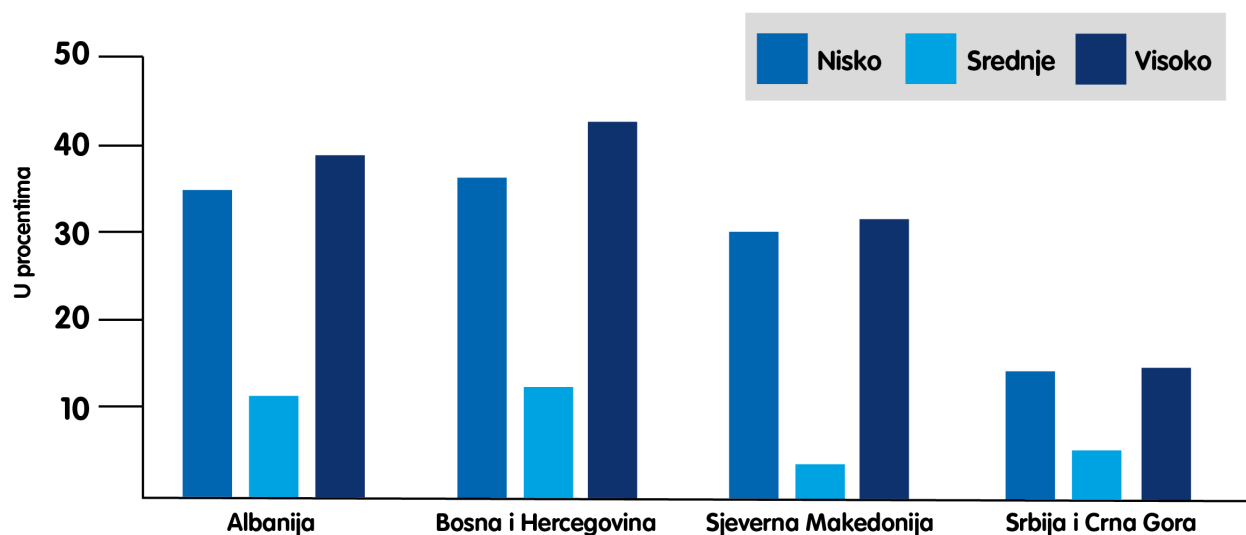
EU je zaista bitan faktor u nastojanjima zemalja Zapadnog Balkana da iskoriste prednosti koje nude mreže kontakata njihovih iseljeničkih zajednica. I opet, sjetimo se primjera Irske, vrijedi razmotriti ulogu koju mogu imati "najbliže komšije". Odnos sa Velikom Britanijom, koji je istorijski donosio korist Irskoj, predstavljao je značajan dio kružnih migracija . Ova uhodana trasa za kružne migracije, omogućila je izlaz na veće i bogatije tržište rada, što je otvaralo nove mogućnosti samo zbog geografske blizine (a i zajedničkog jezika). Mnogi su ovim putem išli, i još uvijek idu, više puta, u potrazi i za zaposlenjem i za kvalifikacijama.

A EU je pomogla Irskoj i na polju obrazovanja. Kada je ova zemlja 1973. godine ušla u EU, [samo 27.135 irskih studenata dostizalo je tercijarni nivo obrazovanja](#). Do 2015. godine, pošto su u najvećoj mjeri iskoristili finansijsku pomoć EU za obrazovanje, ova brojka je [narasla na 173.649](#). Ukupan iznos od 6,5 milijardi eura investicija Evropskog socijalnog fonda iz temelja je promijenio stanje obrazovanja u Irskoj. Zajedno sa Evropskom komisijom, irska vlada je u ovaj sektor usmjerila znatna sredstva, jer se uvidjelo da je za dugoročno približavanje standardima drugih zemalja EU povećanje ljudskog kapitala jedina mogućnost.^[14]

EU je domaćin velikom broju iseljenika sa Zapadnog Balkana, i shodno tome biće ključna u svim nastojanjima da se regionu pomogne. Iz perspektive EU, čiji je interes

da očuva stabilnost na svojim granicama, prednosti su jasne. Iz perspektive vlada u regionu, u ovim aktivnostima nijedan drugi akter ne može zamijeniti EU. EU je mnogo uložila u ovaj odnos i u najboljem je položaju da pomogne dalji napredak na Zapadnom Balkanu. Stoga EU treba da: pojača postojeće programe tako da se obuhvate teme koje se konkretno odnose na pitanja iseljavanja; te da podstiče kružne migracije sa zemljama iz kojih dolazi najveći broj iseljenika. Trenutno, migracije nisu uključene u postojeće platforme za saradnju između EU i zemalja Zapadnog Balkana, a morale biti biti.

Stope iseljavanja sa Zapadnog Balkana po nivou obrazovanja 2010

Izvor: UN

Ovaj pristup se u nekim elementima već primjenjuje: zemlje kao što je Njemačka već imaju koristi od intenzivnog iseljavanja sa Zapadnog Balkana. Ali trebalo bi da EU ode i dalje u pravcu uspostavljanja programa za mobilnost. Kursevi učenja na daljinu ili sponzorisan zapošljavanje su neke od mogućnosti koje bi mogle pomoći da kružne migracije postanu normalna pojava. Na primjer, obuka ljekara na univerzitetima i klinikama širom EU nudi priliku visokostručnim radnicima i za emigraciju i za povratak. Oni koji napuštaju region i dalje mogu doprinositi lokalnoj naučnoj zajednici kroz istraživanje, obrazovanje i razmjenu. Rezultati ne bi bili mnogo drugačiji efekata

kružne migracije Iraca u Veliku Britaniju, kako u okviru tako i van okvira članstva u EU. Uvođenje ovih promjena pomoglo bi očuvanju i unapređenju nivoa javnih usluga na Zapadnom Balkanu, što bi neposredno doprinijelo stabilnosti ovog regiona - a ljudi koji ostaju u domovini činili bi dio procesa povećanja znanja ljudskog kapitala sa Zapadnog Balkana.

U stvari, ima [pokazatelja](#) da su kružne migracije kao model sve zastupljenije u EU, budući da se ljudi više puta vraćaju u svoju matičnu zemlju. Kad je u pitanju Zapadni Balkan, doslovno nema boljeg načina za povratak stručnih vještina i intelektualnih sposobnosti od promovisanja kružnih migracija. Jačanje i promocija ovog trenda na Zapadnom Balkanu koristiće svima.

Zaključak: Zapadni Balkan se globalizuje?

Zapadni Balkan može imati budućnost integrisanu u globalne procese: dijaspora ovog regiona može pomoći regionu da se obnovi i prosperira. [Gotovo šest miliona pripadnika dijaspore](#), računajući i one koji potiču sa Zapadnog Balkana, sa svim iskustvom, vještinama, talentom i energijom čekaju priliku da transformišu region.

Ali, da bi se ovo moglo desiti, na samom Zapadnom Balkanu brzo se mora otvoriti otvorena i javna rasprava o iseljeništvu. Posljednjih decenija, na Zapadnom Balkanu ova tema se skoro potpuno zaobilazi. Radije nego da nastave da izražavaju svoju zabrinutost zbog iseljavanja i da priželjkuju moć da je zaustave, lideri na Zapadnom Balkanu sada bi trebalo da se suoče sa pitanjem iseljavanja i u prvi plan stave izazove ali i prilike koje iseljavanje sa sobom nosi.

Vlade Zapadnog Balkana treba da uspostave usklađen i sveobuhvatan pristup, u koji će aktivno uključiti civilno društvo, privatni sektor i javnost. Potrebno je sprovesti nove politike kojima će se promovisati kružne migracije, privlačiti investicije i na druge načine podsticati brojna dijaspora sa Zapadnog Balkana da pomogne u razvoju svog regiona, bilo na licu mjesta ili na daljinu. Stvaranje mogućnosti za geografski fleksibilno zapošljavanje povećalo bi mogućnost izbora pojedinaca, jačalo interpersonalne mreže kontakata kojima se održava ljudski kapital i povećala razmjena

stručnih vještina.

Da se u ovome uspije, vlade na Zapadnom Balkanu moraće da učine mnogo više na razumijevanju ove problematike. Proučavanje efekata iseljavanja, sakupljanje informacija i statistike o iseljenicima koji idu za poslom, o njihovoj starosti, spolu, kao i o djeci iseljenika, može dovesti do zanimljivih i upotrebljivih saznanja. Vlade to mogu iskoristiti za izradu budućih politika vezanih za iseljeništvo. U stvari, istorijski primjer Irske pokazuje kako je, tokom više decenija, vlada Irske naručivala i koristila studije, prikupljala pouzdane podatke kakve ranije nije imala i kako se oslanjala na sve veću dostupnost informacionih tehnologija da bi uspostavila smislen odnos sa svojom dijasporom. Onda je, uz snažnu podršku civilnog društva, pokrenut niz aktivnosti da se bolje razumiju irska dijaspora i njene mreže kontakata, ako i njihov potencijal da pomognu Irskoj kao njihovoj matičnoj zemlji, te da se shvati uticaj koji imaju širom svijeta. Logično je da su iskustva nešto drugačija kad je u pitanju Zapadni Balkan, ali irski primjer treba da posluži kao inspiracija: on pokazuje kako se jedna zemlja može pozitivno promijeniti tako što će na najbolji način uključiti svoje ljude, kako one u inostranstvu tako i one kod kuće. Baš kao i svjetska zajednica Iraca, može se pojaviti svjetska zajednica ljudi Zapadnog Balkana.

A iz perspektive EU, mogućnosti dijaspore Zapadnog Balkana – koja velikim dijelom živi na teritoriji Unije – trebalo bi da budu od stvarnog interesa. S obzirom na zastoj u procesima pridruživanja, ovakav jedan novi pristup, kojem bi EU doprinijela, trebalo bi da bude zanimljiv autorima politika koji tragaju za načinima da osiguraju stabilnost i prosperitet Evrope u budućnosti. Ankete vođene širom Evrope jasno pokazuju da će svako buduće proširenje EU naići na otpor u kontekstu ne baš povoljne percepcije koju region uživa u zemljama članicama EU; intenzivno iseljavanje i osjećaj besciljnosti i inercije doprinose održanju ovakve percepcije.^[15] Ako se izuzme engleski jezik, zemlje Zapadnog Balkana imaju jednake prednosti i mogućnosti kao što su ih imali Irci kad su pokrenuli ovu inicijativu koja je donijela korist njihovoj zemlji i uvećala njihov ugled u svijetu. Postoji izreka da "Irci imaju sreće". Ipak, stvarnost je da su oni sami bili tvorci svoje sreće, a to isto mogu postići i ljudi na Zapadnom Balkanu.

O autoru

Alida Vračić je Visiting Fellow pri Programu "Wider Europe" ECFR i saosnivačica i izvršna direktorica organizacije Popolari, istraživačkog instituta sa sjedištem u BiH koji se specijalizovao za problematiku evropskih integracija na zapadnom Balkanu, politiku, upravu, građansko društvo i post-konfliktnu demokratizaciju. Ranije je radila za European Stability Initiative i za Komisiju za ljudska prava pri Ustavnom sudu BiH. Dobitnik je nekoliko stipendija, među kojima su Chevening stipendija, stipendija Fondacije Mercator i stipendija Marshall fonda (<http://www.gmfus.org/transatlantic-leadership-initiatives/marshall-memorial-fellowship>). Uz svoj rad na pitanjima evropskih integracija na Zapadnom Balkanu, radi na istraživačkom projektu o iseljavanju iz ovog regiona. Njen kratki prikaz o politici, "Put za povratak: Odliv mozgova i prosperitet na Zapadnom Balkanu", ECFR je objavio u 2018. godini.

Zahvale

Autorica želi da se zahvali Adamu Harrisonu za urednički rad na ovom tekstu i za izradu grafičkih prikaza. Za pomoć koju su pružili na ovom projektu, zahvalnost autorice zaslužuju i: Tania Lessenska, James Hegarty, Kingsley Aikins, Dr John Bradley, Richard King, Karen McHugh, Ann Derwin, Geoffrey Keating, Raymond Bowe, Simonida Kacarska, Rosita Mahony i Tena Prelec.

[1] Zemlje Zapadnog Balkana su: Kosovo, Hrvatska, Republika Sjeverna Makedonija, Crna Gora i Srbija.

[2] World Bank Report, Western Balkans Regular Economic Report br. 13: Vulnerabilities Slow Growth, 2018.

[3] 1990–2050 (Indeks: 2015=100 procenata, od 2015. nadalje projekcije)*. Izvor podataka: Ujedinjene nacije 70)

[4] Susan H Motherway, "The Globalization of Irish Traditional Song Performance", Routledge, 2013, str. 106.

[5] Intervju sa visokim funkcionerima irskog Ministarstva vanjskih poslova i trgovine, novembar 2018.

[9] Intervju sa predstavnicima agencije za podršku iseljenicima "Safe Home Ireland", Dublin, novembar 2018.

[10] Brendan M Walsh, Emigration: an economist's perspective, 1988-08, UCD Centre for Economic Research Policy Paper Series; PP88/3, University College Dublin. Škola ekonomije.

[11] Strategija saradnje sa dijasporom 2011-2014, s njom povezani Akcioni plan, i Nacrt Zakona o saradnji Crne Gore sa dijasporom iz 2014.

[12] "Higher But Fragile Growth", Western Balkans Regular Economic Report No. 14, Grupacija Svjetske banke, jesen 2018.

[13] Caroline Hornstein-Tomić, Robert Pichler, i Sarah Scholl-Schneider, "Remigration to Post-Socialist Europe/Rückkehr ins postsozialistische Europa", Erste Stiftung, 2018.

[14] John FitzGerald, "An Irish perspective on the Structural Funds", The Economic and Social Research Institute Working Paper br. 94, objavljen u: European Planning Studies, tom 6, br. 6, 1998, str. 677-694, str. 9.

[15] Standard Eurobarometer 89, proljeće 2018, Evropska komisija.

ABOUT ECFR

The European Council on Foreign Relations (ECFR) is the first pan-European think-tank. Launched in October 2007, its objective is to conduct research and promote informed debate across Europe on the development of coherent, effective and values-based European foreign policy. ECFR has developed a strategy with three distinctive elements that define its activities:

- A pan-European Council. ECFR has brought together a distinguished Council of over two hundred Members – politicians, decision makers, thinkers and business people from the EU's member states and candidate countries – which meets once a year as a full body. Through geographical and thematic task forces, members provide ECFR staff with advice and feedback on policy ideas and help with ECFR's activities within their own countries. The Council is chaired by Carl Bildt, Emma Bonino and Mabel van Oranje.
- A physical presence in the main EU member states. ECFR, uniquely among European think-tanks, has offices in Berlin, London, Madrid, Paris, Rome, Sofia and Warsaw. Our offices are platforms for research, debate, advocacy and communications.

- Developing contagious ideas that get people talking. ECFR has brought together a team of distinguished researchers and practitioners from all over Europe to carry out innovative research and policy development projects with a pan-European focus. ECFR produces original research; publishes policy reports; hosts private meetings, public debates, and “friends of ECFR” gatherings in EU capitals; and reaches out to strategic media outlets.

ECFR is a registered charity funded by the Open Society Foundations and other generous foundations, individuals and corporate entities. These donors allow us to publish our ideas and advocate for a values-based EU foreign policy. ECFR works in partnership with other think tanks and organisations but does not make grants to individuals or institutions. www.ecfr.eu

The European Council on Foreign Relations does not take collective positions. This paper, like all publications of the European Council on Foreign Relations, represents only the views of its authors. Copyright of this publication is held by the European Council on Foreign Relations. You may not copy, reproduce, republish or circulate in any way the content from this publication except for your own personal and non-commercial use. Any other use requires the prior written permission of the European Council on Foreign Relations. © ECFR Mar 2019 ISBN: 978-1-911544-57-9. Published by the European Council on Foreign Relations (ECFR), 4th Floor, Tennyson House, 159-165 Great Portland Street, London London W1W 5PA, United Kingdom.